

מבנהו המחודש של צבא ממלכת יהודה בתקופת יאשיהו¹⁾

מאת

יגאל ידין

ספר זה, שיצא בעריכתו של א. אלט, אחד מגדולי חוקרי הארץ הגרמנים שעסק במיוחד בבעיותיה האירגוניות, המשפטיות והטופוגרפיות של ארץ-ישראל בתקופות הקדומות, ראוי לתשומת-לב מיוחדת, שכן הוא דן בנושא שכמעט לא נחקר על-ידי חוקרי המקרא וההיסטוריונים השונים. עד שאנו באים לטפל בגופו של מחקר זה ובמסקנותיו, מן הדין שנעיר כמה הערות מוקדמות:

לצערנו אין הספר נדרש אלא לבעיות מועטות מבין עיקרי השאלות שחקירת מבנהו של איזה צבא חייב לענות עליהן, ואינו נוגע כלל בויקת ההשפעה של צבאות הארצות השכנות על צבא יהודה ואף לא לבעיות היסודיות הארגוניות-הטקטיות הקשורות במבנה הצבא (חימוש, שיטת הפיקוד בשדה הקרב, דרכי האימון, התקנון הצבאי, וכו' וכו').

אף אין המחבר נזקק לגמרי לתוצאות המחקר הארכיאולוגי, שתרם הרבה לקביעת סוגי הביצורים בערי יהודה השונות, ומשום כך הוא בא לכמה השערות מפוקפקות בשטח זה, ועוד נעמוד על כך בהמשך דברינו. התגליות היחידות שהמחבר מזכיר אותן—וגם זה דרך אגב—הן מכתבי לכיש, ו"ארוות שלמה" שבמגידו, ואולם אף בדיבור אחד אינו נדרש לחפירות בתל בית מרסים, בלכיש, בגבעת שאול, בבית אל, בבית שמש וכיו"ב, חפירות ששפכו אור רב על הבעיות הנידונות בספרו וברובן כבר היו ידועות בזמנו. הספר אינו נזקק בכלל לתבליטים המצריים, האשוריים והכבליים, המתארים את הצבא והביצורים בארץ (פרט להזכרה שטחית של תבליטי לכיש המפורסמים).

1) *Der Wiederaufbau des Heerwesens des Reiches Juda unter Josia* von Ehrhard Junge, Stuttgart, 1937, 100 pp. Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament, herausgegeben von Albrecht Alt und Gerhard Kittel, vierte Folge, Heft 23. אף-על-פי שהספר יצא לאור בשנת 1937, חושבני שיש עדיין מקום למסור את תכנו ולבקרו.

וכן הוא מתעלם מן המחקרים השונים שעסקו בנושא, במישרין או בעקיפין. חס לו מלהזכיר את חיבוריהם של חוקרים, כגון אולברייט, שעסק במיוחד בחלוקה האסטרטגית של בניין המבצרים (עניין שיונגה מאריך עליו את הדיבור), או של ארנולד וֶרֶר (Röhr), שחקרו את עניין המושג "פרש ורכב" במקרא, וכן את מחקריהם של Dougherty והונור (Honor), שעסקו בחקירת מסע סנחריב מבחינה צבאית; שמות אלה נבחרו רק דרך אגב, כדי להראות על שיטת עבודתו של יונגה, שלא נדרש במחקרו אלא לשני מקורות בלבד: המקרא מצד אחד ואלברכט אלט מצד שני. ועוד יש להעיר, שרשימת הקיצורים, הניתנת בראשית הספר, עלולה להטעות: ספריהם של גרסמן וגאלינג (BRL, AOB), הנזכרים שם, אינם מובאים בגוף הספר אלא פעם אחת או פעמיים, ואגב עניינים שאין חשיבותם מרובה.

ועתה לגופו של הספר. המחבר מסביר בהקדמתו, כי העניין הרב שעוררה תקופת יאשיהו, וחקירת הריפורמה הדתית בתקופתו, הסיחו את דעתם של החוקרים כמעט לגמרי מן הבעיות הצבאיות של תקופה זו, ומה גם שמקורות המקרא השייכים לתקופה זו כמעט שאינם מטפלים בענייני הצבא. ואולם בלי חקירת הבעיות הצבאיות אי אפשר להגיע להבנה מלאה של התקופה הנ"ל, וחקירה זו אין לצמצמה בתקופת המלך יאשיהו עצמו, אלא חייבת היא להקיף את כל המאה השביעית, למן מסע סנחריב ועד רצח גדליהו במאה השישית. לתקופה זו מתכוון המחבר כשהוא מדבר על תקופת יאשיהו.

התיאוריה העיקרית, שהעלה יונגה בחקירתו, היא — שלא כחקופות הקודמות, היה צבא ממלכת יהודה בתקופת יאשיהו, "צבא מילואים" בלבד², ומטבע הרכבו של צבא כזה לא נזקק לא לרכב ולא לסוסים, ושיטת ההגנה התבססה בעיקרה על חלוקתו של הצבא כחיל-מצב בערים הבצורות, חיל מצב שהתחלף מדי חודש בחודשו.

הבה נעקוב אחר הספר, תוך ציון תרומותיו לבעיה הנידונה וביקורת על כמה מהנחותיו היסודיות.

בדין אומר יונגה, שכדי להבין את מבנה הצבא בתקופה הנידונה, יש צורך לסקור, ולו גם בקצרה, את התפתחות הצבא ביהודה מקדמת

(2) אני משתמש כאן במושג "צבא מילואים" כמקביל ל-Heerbann בגרמנית, בניגוד לצבא סדיר ושכיר (Söldnertruppen ו-Berufstruppen).

ימיו ועד לתקופה הנ"ל. הואיל וגם נושא זה לא נחקר לפניו, הריהו רואה גם בחלק זה של הספר תרומה למחקר ההיסטוריה הצבאית. אשר לתקופת השופטים מסתמך יונגה בעיקר על ספרו של א. אלט על "מבנה המדינה הישראלית בארץ-ישראל", ואינו מחדש הרבה.

אנשי השבטים, המסוגלים לשאת נשק, היו נחלצים בשעת צרה להגן על האינטרסים המשותפים שלהם, הן במלחמת הגנה והן במלחמת התקפה. היה בכך משום המשך מסוים לשיטה שהיתה נהוגה בתקופת הנדידה, אלא שלאחר הכיבוש חל בה שינוי יסודי זה, שהתחברות השבטים זה לזה מותנית היתה גם בשטחי התישבותם. קבוצות אִמפיקטיוניות היו נחלצות יחד לעמוד בפרץ הסכנה המשותפת המרחפת עליהם. התפתחות נוספת רואה הוא במלחמת סיסרא, במלחמת שאול בבני עמון, ובעניין פילגש בגבעה, כאשר נחלצו שבטים שונים, לא בעלי אופי אִמפיקטיוני בלבד, ונלחמו יחדיו, אף-על-פי שלא נשקפה סכנה ישירה לענייניהם. השקפה זו עצמה טעונה בדיקה, כי מלחמת סיסרא, למשל, אינה מוכיחה זאת, אלא במידה מסוימת, ואולי אפילו סותרת את ההנחה הזאת.

כקו טיפוסי שני לתקופה זו מציין יונגה את האופי הכאריסמטי של הפיקוד. על אף הביקורת החמורה, ולפעמים ההרסנית, שהוא נוהג במסורת המקרא, רואה הוא דווקא בסיפורים הכאריסמטיים את היסוד העקרונות של המנהיגות הצבאית בימים ההם.

תקופת ראשית המלוכה הביאה עמה חידוש בתהליך זה. המלך נהפך למנהיג הכאריסמטי של כל השבטים, והצבאות נתונים רק לפיקודו. אולם מטבע הדברים, שהמלוכה מביאה אתה את יצירת הצבא הסדיר השכיר (דבר שהיה למעשה גם מקודם, כפי שמסתבר ממעשה אבימלך או מזה של דויד לפני עלותו למלוכה), והוא הולך ודוחק לאט לאט את רגלי צבא המילואים. המלחמה הממושכת עם הפלשים לא יכלה להתנהל בצבא מתנדב בלבד, ובהכרח שחיקו את צבאות הפלשתים, והקימו צבא שזו היתה אומנותו. צבא זה היה קניינו הפרטי של המלך. כך אתה מוצא, שלאחר מותו של שאול, מוסיף הצבא להיות נאמן לביתו. בצבא זה השתמש שאול לא רק לענייניו הפנימיים (רדיפת דויד) אלא גם לטובת הכלל במלחמות נגד הפלשתים. במלחמות אלו מילא, לדעתו של יונגה, צבא המילואים תפקיד מועט. כדי להוכיח זאת, נאלץ יונגה לבטל את ערכו ההיסטורי של המסופר על מעשה שאול בגלגל, ואף שאר המקומות שנאמר בהם בפירוש, שכל

"העם" השתתף בקרבות, הוא נדחק לפרשם, שהדברים אמורים בראשית מלכותו או בסופה. ונראה יותר, שהשימוש בצבא השכיר וצבא המילואים היה תלוי בטיבה של המלחמה. במלחמות הדינאסטיות וכיוצא באלו השתמשו שני הצדדים בצבא שכיר בלבד, ובמלחמות נגד האויב החיצוני גייסו את כל העם.

הצבא המקצועי-השכיר פותח בעיקר ע"י דויד, שהיה בעצמו חייל שכיר בשירותו של שאול. לאחר ניצחונותיו על הפלשתים, הוסיפו קצתם של אנשי הגדודים שנלחמו בפיקודו לשרת בצבאו כחיילים מקצועיים. ואולם גם צבא המילואים הוסיף למלא תפקיד מסוים, ולו גם קטן. יואב היה מפקדם של שני הצבאות כאחד. לצבא השכיר לא היה מפקד קבוע והיו ממנים לו מפקד בשעה שנדרש לאיזו פעולה. על-ידי השימוש המופרז בצבא השכיר להשגת מטרותיו המדיניות, הפך אותו דויד לכוח מכריע. יונגה מסכם ואומר, שבימי שאול היה הצבא השכיר רק השלמה לצבא המילואים ואילו בימי דויד תפש את מקומו, וממלכת דויד הושתתה בעיקרה על הצבא הסדיר השכיר.

בעברו לתקופת שלמה, מציין המחבר, שכאן אנו נתקלים לראשונה בצבא המרכבות במלכות ישראל³. וכאן הוא שואל: הרי ברור, שאת "חכמת-הרכב" למד שלמה מן הכנענים; אם כן, מה קרה למרכבות הכנענים בתקופה משאול ועד שלמה? לאן נעלמו? וכיצד קמו שוב לתחיה? והוא עונה בסברה, שכבר בתקופת שאול ודויד, כאשר לקחו את מרכבות האויב כשלל, למדו אצילי המלוכה ובני המלך את תורת המרכבות, ואולם רק בתקופת שלמה כאשר הגיע הדור ההוא לשלטון, פותח הרכב ותפס את מקומו החשוב. כדי להוכיח את הנחתו זו, נגרר יונגה אחרי הדעה המקובלת והמוטעית לדעתו, כי לדויד לא היה חיל-מרכבות, והאסמכתה לכן הוא ש"ב ח', ד' ואילך, בו מסופר שדויד עיקר את כל רכב ארם "יותר ממנו מאה רכב" בלבד... אולם אין להניח, כי דוד יכול היה להתגבר

(3) דבר זה טיפוסי הוא לגישתו ה"בלתי-צבאית" של יונגה לבעיות השונות, שאין הוא נותן את דעתו להבחין, אם ב"פרשים" הכוונה ל"סוסים" או ל"אנשי הסוסים" והרוכבים, והרי שאלה זו השיבות מרובה לה. וכך אין לדעת ממחקרו של יונגה, אם היה לשלמה חיל-רוכבים או לא — דבר שנידון בהרחבה במאמרו של M. Löhr, OLZ XXXI. 1928, p. 923 ff. שיונגה אינו מזכירו כלל. מכל מקום, ברור, שבתקופת שלמה הכוונה היא ל"סוסי-המרכבות" ולא לחיל-רוכבים.

על צבאות ארם והארצות השכנות, שהיה להם חיל-מרכבות מפותח, אילולי היה בידיו אף הוא חיל מסוג זה. לי נראה, שהפסוק הנ"ל יש להבינו כן, שדויד השאיר לעצמו 100 רכב (שהן שתי יחידות של מרכבות, כפי שאנו למדים מתעודות נוזו והאנאלים של מלכי אשור), משום שלא היה זקוק ליותר, וב-100 רכב הללו יש לראות רק את הכמות שנדרשה לו למלא את אבידותיו.

הבעיה השניה, היא בעיית ערי-הרכב. מדוע — שואל יונגה — בחר שלמה לערים אלו דוקא את בעלת, מגדו, חצור, גזר, בית חורון, וכירב (דרך אגב, אין הוכחה שברשימת ערים אלו הכוונה לערי הרכב, אם כי דבר זה ייתכן). התשובה היא לדעתו, שכיוון וצבא הרכב השכיר היה קניינו הפרטי של שלמה, הושיב אותו בערים שהיו קניינו הפרטי של בית המלוכה, ולא הגיעה אליהן השפעתם של התככים המדיניים שבעם. סברה זו, הבאה לחזק את התיאוריה העיקרית שלו בהמשך הספר, מחוסרת יסוד ממש, ברור, שהערים האלו נבחרו למטרה הנ"ל בגלל מצבו האיסטרטגי המיוחד במינו, שהיו חולשות על העמקים הגדולים של הארץ, ובעלי החשיבות האיסטרטגית עמק יזרעאל, עמק החולה, עמק אילון וכיו"ב, בהם יכול הרכב להיות מנוצל, וכבר מילאו ערים אלו אותו תפקיד בתקופות שקדמו לכיבוש הישראלי, כפי שמעידים המקורות החיצוניים. אמנם יונגה מזכיר אפשרות זו, אולם אין הוא חולק לה חשיבות, ואומר שמכל מקום לא היו ערים אלו "מבצרי-הגנה" (לדעתו לא היו מבצרי הגנה בארץ לפני אסא), אלא בסיסים לפיקוח על הממלכה. אחת ההוכחות שלו היא, כי "מבצרי ההגנה" נקראו במקרא בשם ערים בצורות, עיר מבצר, מצודה וכיו"ב, ואילו הערים הנ"ל כונו בשם "ערי הרכב", ושמן זה חשיבות מכרעת לו בהבנת תפקידם. ולא עלה על דעתו לבדוק את תוצאות החפירות הארכי-אולוגיות בקצתם של המקומות הנ"ל, כדי להיווכח אם השקפתו נכונה, וכמו כן לא הבחין, שהכינוי "ערי-הרכב" בא לציין תוספת לתפקידם ולא שינויו.

אף סברתו, שאסא היה הראשון שהחל לבנות ערים מבוצרות כמבצרי מגן, אין לה על מה שתסמוך. יונגה מדייק את הבחנתו בחידוש שהנהיג אסא מן המונחים שמשתמשת בהם המסורה בדה"ב י"ד, ו' ואילך ("חומה ומגדלים דלתים ובריחים"), והרי אותם המונחים ממש אנו מוצאים במקרא

פעמים רבות ובתקופות שונות⁴. יונגה נדחק לסברה זו כדי לבסס סברה אחרת. שגם היא רעועה. הוא אומר, שהמסופר בדה"ב י"א, ה' ואילך על מבצרו של רחבעם אינו שייך לתקופת רחבעם (הנחה זו באה לצורך יישובם של פרטים אחרים בכתובים הנ"ל, וראה עוד להלן). דבר זה, אומר יונגה, אינו מתקבל על הדעת, שרחבעם, לאחר שהתרוששה ארצו על-ידי מסעו של שישק, היו בידו הכסף והצבא לבנות 15 ערים בצורות. בזה הוא מבקש לסתור את דעותיו של Beyer⁵, שהוכיח שהרשימה הנ"ל הולמת את רחבעם מכל הבחינות. אבל גם כאן אין לטענותיו של יונגה על מה להישען: ראשית, אין שום ראיה שהערים הנ"ל נבנו לאחר מסעו של שישק (המסורת מייחסתן לזמן שלפני מסעו של שישק, דה"ב י"ב, א' ואילך). ושנית, גם כאן, אילו היה יונגה נזקק לתוצאות החפירות של הערים הנזכרות ברשימת רחבעם, היה מגיע למסקנות אחרות⁶. כשהוא בא לסיכום המאה התשיעית, מוכרח יונגה להודות, כי למרות הכל, הוסיף "צבא המילואים" להתקיים בצד הצבא הסדיר, אלא שחשיבותו לא עלתה על חשיבותו של זה.

אחד התפקידים העקריים של צבא המילואים בתקופה הנ"ל היה לבנות ערי מבצר בשביל הצבא השכיר; במאה השמינית, הגיעה, לדעתו של יונגה, התפתחות זו לשיאה: חיל המילואים כמעט שחדל להתקיים וכל המשטר התבסס על הצבא השכיר, הסדיר. מסקנתו זו מבוססת עוד פחות ממסקנותיו הקודמות. מתוך הפסוקים השונים בישיעהו (ב', ז'; ל' ט"ז; ל"א א'—ג'), המדברים על סוסים מרכבות ופרשים הוא מסיק, כי ארץ יהודה מלאה רכב ופרשים, וממילא מובן שבסוג זה של נשק יכול היה להשתמש אך ורק על-ידי חייל סדיר ושכיר. אולם דווקא הפסוקים הנ"ל רומזים על מצב שונה בהחלט: "הוי היורדים למצרים לעזרה ועל סוסים ישענו, ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד". והרי ברור, שלא ברכב הרב של מלכות יהודה הכתוב מדבר, אלא של מצרים, ואם יש צל של ספק בכך, הרי הפסוק שלאחריו מפשטו: "ומצרים אדם ולא אל וסוסייהם בשר ולא רוח".

⁴ דווקא ביחס לערים אשר בנה שלמה משתמש סופר דה"ב (ח' ה' ואילך) באותם המונחים ממש! אלא שיונגה מבטל את הפירכה ואומר, שקטע זה הוא מאוחר!

⁵ ZDPV 54 (1931), p. 114-134

⁶ Albright, TBM III (AASOR XX-XXI), p. 18

חוסר-הבנה מוחלט בטקטיקה צבאית מגלה יונגה בהמשך ביסוס את קו ההתפתחות של חיל הרכב השכיר. הוא אומר, שבסוף המאה השמינית, בתקופת חזקיהו, היה למלכות יהודה רק חיל רכב ופרשים ולא היה לה שום צבא-מילואים, וכל צבא הרכב והפרשים התרכז במבצרים והגן עליהם. וחיוזק לדעתו זו הוא מוצא בכך, שלא נזכר כל קרב "פתח" בין צבאות אשור ובין חזקיהו, אלא קרבות מצור בלבד. אילו היה ליחזקיהו צבא-מילואים גדול — ולא רק חיל-מרכבות שכיר — טוען הוא — בוודאי היינו שומעים גם על קרבות "פתוחים" בין הצבא המתנדב לבין צבאות סנחריב! והרי היא הנותנת: העדרם של קרבות מחוץ לערים המבוצרות מוכיח דווקא על המחסור בחיל-מרכבות, שכן עיקר כוחו של חיל זה הוא בקרבות פתוחים, הצריכים לצבא שכושר ניידותו מרובה, ולא בקרב מצור שבו אין למרכבות ערך! ולא זו אף זו, עיקר שימושו של חיל-המילואים הוא דווקא בהגנת ערי מבצר, שבהם ידו של המגן על העליונה, ולא בקרבות ישירים עם צבא עצום ומאומן כצבאו של סנחריב. והפסוק המפורסם במ"ב י"ח, כ"ג, הם דברי הלהג של רבשקה מוכיח את ההיפך הגמור ממסקנותיו של יונגה — אלא שהוא פטרוני כמקור שאין לסמוך עליו מבחינה היסטורית! אף התיאור הנהדר בדבה"ב ל"ב, ו' על הכנותיו הצבאיות של חזקיהו, שבו מתואר בפרוטרוט כיצד אירגן דווקא את חיל המתנדבים למלחמה — גם כתוב זה לא זכה לאמונו של יונגה, הטוען שאין לו בסיס היסטורי... ופירכה נוספת על דעותיו של יונגה, שבפירוט הרב שנוהג סנחריב בתיאור קרבותיו נגד חזקיהו לא נזכרו מרכבות כחלק השלל שלקה, והרי בדרך כלל נוהגים הכובשים האשוריים להודיע על כך בדינים-זחשבונות שלהם; אף תיאורם של השבויים שנלקחו, רומז יותר על צבא עממי המוני, ולא על צבא שכיר דווקא.

בחלק השני של הספר, שהוא עיקרו, מתאר יונגה תיאור ברור את מצבה של ארץ יהודה לאחר כיבוש סנחריב. הארץ נחרבה חורבן מלא. חלק גדול של התושבים הוגלה — "כל הצבא השכיר נשבה" — הוטל מס כבד על הארץ (דרך אגב: כדי להוכיח, שסנחריב שרף כמה מערי יהודה, נזקק יונגה לישעיהו א', ז', ואינו מטריח את עצמו לחזק את העדות הזאת בתוצאות החפירות השונות בערי יהודה, המוכיחות דבר זה באופן מוחשי ביותר). בתיאור ה"נ"ל, המסתמך בעיקרו על "מנסרת טיילור", אין

L.L. Honor⁸⁾ ו-R.P. Dougherty⁷⁾ של מחקריהם של כלל את מחקריהם של השופכים אור רב על מסעו של סנחריב. אם כן הדבר, שואל יונגה — כיצד אפשר היה לשוב ולחדש את הצבא בתקופת יאשיהו? ברור שאי אפשר היה להיזקק לצבא השכיר שנעלם, שהרי לא היה בידי המלך די כסף להקים חיל רכב חדש וכיו"ב. בעל-כורחך אתה אומר, שלא היתה דרך אחרת אלא לארגן את הצבא על בסיס חדש בכולו: ארגון צבא-מילואים (כפי שהראינו לעיל, אין שום הוכחה שבימי חזקיהו היה המצב אחר). ושוב כדי להפיק את התועלת הדרושה מצבא זה היה הכרח לחזור ולהקים את ערי-המבצר ולמצוא שיטה שתכשיר צבא-מילואים לשמש גם צבא-קבע בערי-המבצר. הנחה זו היא לפי שעה בגדר היקש הגיוני בלבד, וכבר הראינו שאפילו אם נכונה היא, אין בה משום חידוש, שהרי צבא-מילואים גדול היה קיים בכל התקופות. עתה נראה, כיצד מבסס יונגה את הנחתו זו. קודם-כל הוא נשען על ההנחה, שבכל ספר ירמיהו אין אנו מוצאים זכר לרכב ופרשים (אלא אם כן מדובר על צבאות זרים). מכאן ברור לדעתו, שצבא שכיר לא היה בנמצא באותה תקופה. אולם צא וראה, שאחד המלכים המועטים בתקופה הנ"ל, שנזכרות מרכבות שהיו בשרותו, הוא המלך יאשיהו עצמו, כפי שמתואר בתיאור מלחמתו עם מלך מצרים ליד מגידו. ולא זו בלבד. אלא תיאור הקרב הנ"ל בין יאשיהו ובין מלך מצרים יש בו משום הוכחה חותכת, שהיה בשירותו צבא שכיר ומאומן — שבלא הוא אין להניח שיאשיהו היה מעיז לצאת למלחמה "תוקפנית" אף מבחינה טאקטית.

בהמשך הוכחותיו של יונגה תופש מקום חשוב הדיון ברשימת הגולים הנזכרים במל"ב כ"ה, י"ח ואילך. כיוון שהוא מפרש את הלשון "עם הארץ" כאן כתושבי יהודה (המסוגלים לשאת נשק), הרי "המצביא" את עם הארץ" משמעותו ברורה, שהמדובר בצבא מילואים (מה שמתקבל על הדעת) וכך הוכחה ברורה לפניו, שבסוף תקופת המלוכה היה הצבא מתנדב בלבד. כהוכחה נוספת רואה הוא את המסופר בעניין גדליהו. "שרי החיילים והאנשים" הם הם הצבא המתנדב — שהרי נאמר בפירוש (ירמ' מ"י), כי גדליהו פונה אל שרי החיילים ואנשיהם ואומר להם: "ואתם אספו יין

R. P. Dougherty, Sennacherib and the Walled Cities of (7
Judea (JBL 49, 1930), p. 160 ff.

Leo L. Honor, Sennacherib's Invasion of Palestine, 1926. (8)

וקיץ ושמן ושימו בכליכם ושבבו בעריכם אשר תפשתם", הווה אומר שהצבא הוא צבא "חקלאי", היינו צבא מילואים. אולם אין זו הוכחה ודאית כלל, אפשר שפסוק זה מעיד על תופעה הפוכה! שרי החיילים ואנשיהם הם, כנראה, שרידי הצבא הסדיר והשכיר, אשר נשאר לפליטה, ואחר הגלות תפשו (!) נחלות של האיכרים שהוגלו.

מקום מיוחד מקדיש יונגה להסברת המושגים "אנשים", "אנשי מלחמה" וכיו"ב. לדעתו זהו הכינוי הטיפוסי לחיל המילואים, חיל הצבא שהיה ממונה על הגנת המבצרים (ועיין עוד להלן), ועל ידי כך רוצה הוא להסביר את המסופר על צדקיהו (ירמ' ל"ט, ד'): "ויהי כאשר ראם צדקיהו מלך יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן העיר", ז. א. שצדקיהו ברח עם "צבא המילואים". אולם ברור, שדווקא פסוק זה מעיד עדות נמרצת, כי צבאו של צדקיהו היה מורכב מצבא סדיר ושכיר, באופן מקביל לצבא המילואים! ("ואת יתר העם הנשארים בעיר... הגלה"). ולפי שיטתו של יונגה, כל יתר המקומות במקרא, שבהם נזכרים "אנשי המלחמה", "אנשי שאול", "אנשי דוד", וכיו"ב, והם מדברים על צבא שכיר — מאוחרים הם⁹.

קיצורו של דבר: יונגה לא הצליח, לדעתי, להוכיח כי במאה השמינית נעלם צבא המילואים ואת מקומו תפש צבא השכירים. וכן לא הוכיח, שבימי יאשיהו נעלם צבא השכירים ואת מקומו תפש צבא המילואים. נראה לי, שהמקורות שהביא יונגה מוכיחים דבר אחד: והוא, שבשתי התקופות היה קיים צבא סדיר-שכיר ליד צבא מילואים. ושיעור היחס ביניהם היה משתנה מדי פעם בפעם.

מתוך הנחתו היסודית, שצבא המילואים היה הצבא היחיד והעיקרי של תקופת יאשיהו (ובצורה זו רק בתקופת יאשיהו) יוצא יונגה לחסם מקורות לדרך ארגונו של צבא זה, וכאן תרומתו העיקרית למחקר הצבאי. אם כי אין להסכים הסכמה גמורה, שהמקורות שהוא מביא יש לייחסם לתקופת יאשיהו, הרי המסקנות שהוא מסיק על דרך ארגונו של צבא המילואים חשובות הן לכל התקופות, שבהן היה קיים צבא מסוג זה

(9) וכבר הראה M. Noth בפירושו ליהושוע, שמכל מקום אין הדבר נכון לגבי

תוך דיון מעמיק משתדל יונגה להוכיח, כי הממונה הכללי על גיוס צבא המילואים⁽¹⁰⁾ היה הסופר שבחצר המלך, ועוזר על-ידו פקיד מיוחד, "השוטר", (דה"ב, כ"ו, י"א), שתפקידו היה לנהל פעולה זו. לעזרתו של פקיד זה עמדו שוטרים בכל היישובים שסרו לפקודתו והם היו עושים את עבודת הרישום, השחרור מן השירות וכיו"ב. בהתאם להנחתו זו, הוא אומר שהפסוק "הסֹפֵר שֶׁר הַצָּבָא הַמְצַבֵּיא אֶת עַם הָאָרֶץ" (מ"ב כ"ה, יט) עיקרו היה "הסֹפֵר הַמְצַבֵּיא אֶת עַם הָאָרֶץ", והמלים "שֶׁר הַצָּבָא" הן תוספת אחרונים. ומכאן הוא מגיע גם למסקנה, שכל התיאור של דרכי הגיוס והפיקוד בשמות י"ח, כ"א — כ"ה (וההקבלה בדברים א', ט"ו), אינו שייך לתקופת נדודי השבטים אלא לתקופת יאשיהו.

חלק חשוב של הספר מוקדש לחיפוש מקורות במקרא, המתארים את "צבא-המילואים" בתקופת יאשיהו. והואיל ואין חומר כזה, משתדל יונגה ליצור אותו. כמטרה ראשונה להתקפתו משמשים שלושת הקטעים בדה"ב (י"ד, ז'; י"ז, י"ד—י"ח: כ"ו י"א—י"ג). בשלושת הקטעים האלה מוצא יונגה כמה צדדים שווים: א) אין להם מקבילות בספר מלכים; ב) סגנונם ותוכנם מוכיחים, שאינם חלק מגופם של הפרקים הנדונים; ג) שלושתם מתארים צבאותיהם של מלכים שהלכו בדרך יהוה; ד) מספרי החיילים מורכבים ממאות אלפים; ה) בכל הסטאטיסטיקות הנ"ל לא נזכר חיל רכב. יונגה מסיק מכאן, שהפסוקים האלה אינם שייכים למקורות הרגילים של סופר דבה"י אלא נלקחו מתוך "סטאטיסטיקות של הצבא", והן בעלות ערך היסטורי ולא "דמיוניות"—מסקנה שחשיבותה רבה. אף מתקבלת על הדעת מסקנתו השנייה, שהצבא, שאליו מתכוונות הסטאטיסטיקות יכול להיות אך ורק "צבא מתנדבים" ולא שכירים. ואולם מסקנתו השלישית, והיא עיקר בעיניו — אין לה כל יסוד להישען עליו. כיוון שהמדובר הוא כאן בצבא מתנדבים גדול, וכיוון שיונגה מובטח בוודאות הוכחתו, שצבא כזה היה קיים אך ורק בתקופת יאשיהו (אנו ראינו שהוכחתו אינו מוכיחה כלום)—הרי ברור שיש לייחס את הסטאטיסטיקות הנ"ל לתקופת יאשיהו. ואין בכך כלום, שספר דבה"י מייחס את הסטאטיסטיקות האלו למלכים כגון אסא, עוזיהו, יהושפט. יונגה מיישב דבר זה בפשטות יתירה: סופר דבה"י היה מעוניין להגדיל ולפאר את מעשי המלכים הנ"ל, ולכן ייחס להם את הסטאטיסטיקות. אפשר שאין כאן "זיוף" מוחלט, שהרי ייתכן שבידי סופר דבה"י היו הסטאטיסטיקות האלו

(10) בבחינת ראש "אכא".

בלא תאריך מסוים, ולכן תלה אותן במי שתלה, לפי נטייתו ומגמתו. ואפילו נניח שידע ששייכות הן לתקופת יאשיהו, אין תימה שייחסן למלכים הנ"ל, מפני שלא לאמת ההיסטורית נתכוון סופר זה אלא למגמה דתית. והראיה—חידוש חג הפסח שהוא מייחסו לחזקיהו—כנגד דהי"ב ומלכים המייחסים אותו ליאשיהו. כל הטענות האלו אפשר להפריכן בקלות: א) תמוה הדבר, שדווקא על צבאו של יאשיהו אין הסופר מדבר כלל, והרי יאשיהו ודאי הלך בדרכי יהוה; ב) אם זו היתה מגמתו של סופר דבה"י—כפי שסובר יונגה—לשם מה היה עליו לקחת עובדות היסטוריות מתקופת יאשיהו ולייחסן למלכי יהודה הקודמים? הרי אין בין המייחס עובדות נכונות למלכים ולזמנים בלתי-נכונים לבין הבודה עובדות מלבו אלא הפרש מועט בלבד; ג) והעיקר—הרי לא הוכח, שרק בתקופתו של יאשיהו היה צבא-מילואים גדול, אלא להיפך—המקורות שיונגה מסתמך עליהם, מראים כי בכל התקופות היה צבא-המילואים חלק יסודי מצבא מלכי יהודה. ואשר לראיה שחיל הרג לא נזכר בסטאטיסטיקות, אף היא אינה ראייה, שהרי אלו הן סטאטיסטיקות של "צבא-המילואים", ומה מקום בה לחיל הרכב, ששייך היה לצבא הסדיר ולבסוף, אותה הטענה שכבר הזכרתי, היינו, שהתעודה היחידה שאנו יכולים ללמוד ממנה משהו על צבאו של יאשיהו, היינו תיאור הקרב עם פרעה נכה, אינה מדברת על צבא מתנדב—אלא על "עבדיו" של המלך ומרכבותיו...

ועדיין לא תמו "מקורותיו" של יונגה ל"תקופת יאשיהו". כיוון שברור לו, שבתקופת יאשיהו היתה ההגנה מושתתת על צבא-מילואים מכאן, ועל מבצרי-גבול מכאן, הריהו נדחק למצוא מקורות המוכיחים שדווקא צבא-המילואים הוא ששימש חיל-הקבע של המבצרים הנ"ל. בראש וראשונה הוא מסתמך על מכתבי לכיש, שמהם אנו רואים שהיה במבצרים "חיל מצב", והואיל והמונח הטכני שבו נקראים החיילים הוא "אנשים" (מכתב 3: הודויהו... ואנשיו), וכבר "הוכיח" יונגה ש"אנשים" או "אנשי מלחמה" הם כינוי שהשתמשו בו לחיילי צבא-המילואים רק בתקופת יאשיהו, נקל להסיק מכאן שבתקופת יאשיהו היה הכינוי "אנשים" "אנשי מלחמה" וכיו"ב משמש לא רק לצבא המתנדבים, אלא דווקא ל"חיל המבצרים המתנדב".

המקור השני, הוא דבה"ב י"ז. פרק זה דן בהכנותיו הצבאיות של

יהושפט. אמנם יש כאן "קוץ קטן", שהרי נאמר בו בפרק זה, שכבר יהושפט שם בערי המבצר את חיל המילואים שלו (ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלים... ואלה המשרתים את המלך מלבד אשר נתן המלך בערי המבצר בכל יהודה...), אבל גם מכשול זה ניתן לסלקו. לאחר שכבר "הוכיח" יונגה, שהפסוקים י"ד—י"ח של אותו הפרק שייכים לסטאטיסטיקה של הצבא בתקופת יאשיהו — אין אתה צריך אלא להפוך את סדר הפסוקים בכל הפרק ולסדרם כך: ב' רישא. י"ג סיפא. י"ד—י"ח, ו"יצא" לך, שגם עניין חיל המתנדבים במבצרים שייך לסטאטיסטיקה, ז. א. לתקופת יאשיהו, ולא ליהושפט! וכך הוא הולך ופוסל או משנה את מקומו של כל פסוק, שאינו מתיישב עם הנחתו, כגון הפסוק בדהי"ב ל"ג, י"ד, המספר משנשה שם "שרי חיל בכל הערים הבצורות ביהודה", שהוא נראה לו כסותר את דברי הכתוב בדהי"ב י"ז, ב', שיהושפט שם "חיל" בערי המבצר וכאילו אינו מתיישב עם דהי"ב י"ד, ה', האומר, שאסא בנה "ערי מצודה" (סיפור זה של דברי הימים אי אתה יכול להולמו כפשוטו, שהרי לא ייתכן, שאסא בנה את המבצרים, ויהושפט שם בהם חיל, ורק מנשה מינה את הקצינים עליהם).

"הוכחה" זו טיפוסית היא לשיטת עבודתו של יונגה, ולגבי שיטה כגון זו מסתתמות כל הטענות.

ועתה, לאחר שהוכיח שחיל-המצב של ערי-המבצר היה "צבא-מילואים", הריהו שואל, כיצד אורגן הדבר, וכיצד אפשר היה לעשות "צבא מילואים" לחיל-מצב. את הפתרון הוא מוצא בדהי"א פרק כ"ז, המתאר את חלוקת הצבא למשמרות בימי דוד. גם את הפרק הזה הוא מייחס לתקופת יאשיהו, ובקביעת שמות הגבורים השכירים של דוד כמפקדי המחלקות הנ"ל, רואה הוא עיבוד מאוחר ומלאכותי, שמטרתו היתה להוכיח, ששיטת הצבא של יאשיהו היא קדומה. אין באפשרותי להיכנס כאן לכל הבעיה הזאת, אולם ברור שגם השקפתו זו של יונגה עומדת על בלימה. ואולם הדין עמו, שהוא רואה בחלוקת המשמרות חלוקה של צבא מילואים, ולא כקיטל האומר, שהיא חלוקת משמרות של הצבא השכיר שהיווה את משמר המלך — שכן צבא שכיר אינו צריך להתחלף מדי חודש בחודשו. יונגה מגיע מכאן לידי מסקנה, שכיוון שהמדובר הוא בחילופי משמרות של צבא-מילואים, ברור שהכוונה לשיטת החלפתו של צבא המתנדבים בשירות המבצרים, ז. א. שכל חודש (או תקופה

מסויימת) היתה מחלקה אחרת מתמנית כחיל-מצב במבצרים הנ"ל. אולם שיטה זו, אינה מעשית וגם אינה יעילה, מפני שלא ייתכן כי בכל חודש יקחו יחידה טריטוריאלית וייפזרוה בכל חלקי הארץ, ואף ירקנו בתקופה מסויימת את האיזור הנידון מכל גבריו המסוגלים לעבודה ולהגנה. לכן מציע יונגה את הפירוש דלקמן: הארץ חולקה לאזורים טריטוריאליים בהתאם לחלוקת שטח המבצרים. בכל איזור ואיזור נקבעה "מחלקה" של צבא מילואים — שהיתה אחראית לאיזור הנידון. המחלקה הנידונה היתה מתחלקת למספר יחידות-משנה, שהיו מתחלפות בינין לשמירת המבצרים הנמצאים באזור שלהם. שיטה זו, שהיא מסובכת למדי מבחינה אדמיניסטרטיבית, דרשה מנגנון שלם של "שוטרים", שהיו מנהלים את הרישום ואת ההחלפה בפקוחו של השוטר "המרכזי", שעמד לפקודתו של סופר המלך. כבר העירונו לעיל, שפירוש זה, או כל פירוש אחר המסביר את הפרק הזה, אינו מחייב לייחסו דווקא לתקופת יאשיהו אלא יכול הוא לחול על כל התקופות השונות, שבהם היה צבא-מתנדבים, ואפילו לתקופתו של דוד, שאף-על-פי שהיה בה הצנא השכיר עיקר הרי היה קיים בה גם צבא-מילואים גדול באופן יחסי ליד הצבא השכיר. אשר להסברת שיטת החילופים, יש לומר, שיש בה הרבה צדדים חיוביים, אך אין לפסול גם את הסברה האומרת, ששיטה זו היא שיטת הטלת "מצב-הכן" על צבא המילואים, ז. א. שבכל חודש היתה מחלקה אחרת נמצאת במצב הכן, מצב שחייב אותה להכנות מסוימות שאין אנו יודעים עליהן ולא דווקא הכנסתה כחיל מצב למבצרים. יכולים אנו לסכם את ביקורתנו על מחקריו של יונגה בדברים קצרים: את התיאוריה העיקרית שלו — שבניגוד לתקופות הקודמות היה צבא יאשיהו מורכב מצבא-מילואים בלבד, שהיה מוצב בחלופין במבצרים — לא הוכיח יונגה. ואולם תרם תרומה חשובה להבנת דרך ארגונו של "צבא-המילואים" בכלל בתקופות השונות.